

EUROPESE LEEFWIJZE

werd vervangen door de in Deventer¹ of Wageningen opgeleide kracht . . .; de academisch gevormde ambtenaar kwam in de plaats van de snel opgeklommen *self-made man*.²

Met de uitbreiding van het aantal en de wijziging van het soort blanken dat in Indië ging werken, hing samen dat er verandering kwam in hun leefgewoonten. Nieuwenhuys:

'Het leven in Indië werd vooral in de steden (waar het merendeel van de Europeanen woonde) comfortabeler, tegen de vroegere gevaren beschermd door een goede medische verzorging met uitstekende ziekenhuizen, goede scholen, eerste-rangs hotels, asfaltwegen, waterleiding en electrisch licht, frigidaires en *air-conditioning*.³ In grotere en kleinere steden ontstonden Europese wijken . . . waar de Europeanen onder elkaar leefden. Zelfs de bouwstijl paste zich bij de nieuwe vorm van leven aan: de grote, koele Indische huizen met marmeren vloeren en een groot erf eromheen werden vervangen door kleinere villa's met een voor- en achtertuintje, zodat sommige buurten aan Laren of Bussum deden denken bij een hittegolf. Bovendien, en dit is zeer belangrijk, werd de Europese leefwijze normatief. Als we de grens tussen *tempo doeloe*⁴ en de 'nieuwere tijd' in de oorlogsjaren leggen, tussen 1914 en 1918, dan kunnen we in het algemeen zeggen dat de Europeaan die in *tempo doeloe* aankwam, zich moest aanpassen bij Indische leefgewoonten, ook omdat hij veelal in concubinaat leefde, een gemengd huwelijk sloot of met een Indische trouwde, maar dat daarna ook de Indische gezinnen, vaak uit sociale overwegingen, zich gingen aanpassen bij een Europese levenswijze. Een proces in omgekeerde richting dus.⁵

★

Het vertrek uit Nederland naar Indië betekende dat men in een totaal andere wereld belandde: dag en nacht ongeveer even lang, een korte schemering en maar een zwakke wisseling in de seizoenen – geen lente, zomer, herfst of winter, maar, behalve in de hooggelegen gebieden, één voortdurende, drukkende warmte met weinig afkoeling 's nachts, en vooral in de maanden van de z.g. natte *moesson*, een hinderlijk-hoge

¹ Daar was sinds 1912 de Koloniale Landbouwschool gevestigd: een middelbare opleiding. ² R. Nieuwenhuys: *Oost-Indische spiegel*, p. 390. ³ *Air-conditioning* kwam ook in de grote steden maar heel weinig voor en in de meeste huizen van Europeanen waren geen frigidaires maar ijskasten waarin door een ijsfabriek geleverde blokken ijs werden geplaatst. ⁴ 'de oude tijd'. ⁵ R. Nieuwenhuys: *Oost-Indische spiegel*, p. 391.